

فصلنامه

سال ۲۳، شماره ۹۱، بهار ۱۴۰۵، ص ۸۴-۱۱۴

مقاله پژوهشی

DOI: <https://doi.org/10.2634/Lire.23.91.84>

نویسندگی خلاق در آموزش عالی: چشم‌انداز جهانی و امکان‌سنجی در ایران

زینب صابرپور^{۱*}

دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۸/۲۴ بازنگری مقاله: ۱۴۰۴/۱۱/۱۹ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۱۱/۲۷

چکیده

در دهه‌های اخیر، نویسندگی خلاق به‌عنوان رشته‌ای دانشگاهی در نظام‌های آموزش عالی جهان تثبیت شده و در تربیت نویسندگان حرفه‌ای، ارتقای ادبیات معاصر و تقویت پیوند میان دانشگاه و جامعه ایفا نقش مهمی کرده است. در این مقاله ساختار، اهداف و روشهای تدریس نویسندگی خلاق در برخی دانشگاه‌های معتبر کشورهای امریکا و انگلستان بررسی و تحلیل شده است. این برنامه‌ها از دید روش تدریس و طراحی دوره، ترکیب‌های مختلفی از کارگاه‌های تخصصی، دروس ادبیات و مهارت‌های ادبی، پایان‌نامه خلاق، دروس گزینشی و میان‌رشته‌ای و در نهایت آموزشهای شغلی است. قسمت دوم مقاله به ضرورت و امکان‌سنجی راه‌اندازی این رشته در ایران اختصاص یافته است. مقاله ضمن تحلیل برنامه مصوب کارشناسی ارشد نویسندگی خلاق، نشان می‌دهد که با وجود ظرفیتهای فرهنگی، ادبی و دانشگاهی در ایران، تأسیس این گرایش با موانعی چون نبود تجربه آموزشی، کمبود منابع بومی و مقاومت

۸۴

فصلنامه پژوهشهای ادبی سال ۲۳، شماره ۹۱، بهار ۱۴۰۵

۱. استادیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت مدرس - نویسنده مسئول

z.saberpour@modares.ac.ir

Orcid: 0000-0003-0477-0611

Copyright© 2026, the Authors | Publishing Rights, ASPI. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

نویسندگی خلاق در آموزش عالی: چشم‌انداز جهانی و امکان‌سنجی در ایران

نهادی در برابر تغییرات روبه‌روست. در پایان، راهکارهایی برای اجرای موفق این رشته در دانشگاه‌های ایران پیشنهاد شده است.

کلیدواژه‌ها: نویسندگی خلاق و آموزش عالی، کارگاه نویسندگی و رشته‌های دانشگاهی، سرفصل‌گرایش نویسندگی خلاق، نویسندگی خلاق در آموزش عالی در ایران.

مقدمه

ارتباط مؤثر میان نظام آموزشی دانشگاهی و نیازهای واقعی جامعه، ضرورتی انکارناپذیر برای تربیت دانش‌آموختگانی توانمند و آماده ورود به بازار کار است. دانشگاه‌ها باید با بازنگری در برنامه‌های درسی، مهارت‌های عملی و کاربردی را در کنار دانش نظری به دانشجویان بیاموزند تا آنان بتوانند در حل مسائل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نقش‌آفرینی کنند. کاربردی شدن آموزش دانشگاهی نه تنها موجب ارتقای کیفیت علمی و حرفه‌ای دانش‌آموختگان می‌شود، بلکه پیوندی پویا میان دانشگاه و جامعه برقرار می‌سازد. رشته زبان و ادبیات فارسی نیز از این قاعده مستثنی نیست؛ چرا که با تقویت مهارت‌هایی چون نویسندگی، ویرایش، آموزش، تولید محتوا و پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، می‌توان زمینه اشتغال مؤثر و پاسخگویی به نیازهای فرهنگی جامعه را فراهم ساخت. آموزش «نویسندگی خلاق» در دانشگاه، یکی از راه‌های مؤثر در پاسخگویی به نیازهای فرهنگی جامعه در دانشگاه‌های کشورهای مختلف جهان است.

در یک قرن اخیر، تحولات گسترده‌ای در شیوه‌های آموزش هنر و ادبیات در دانشگاه‌های جهان رخ داده است. در این میان، نویسندگی خلاق از فعالیتی فردی و تجربی به رشته‌ای دانشگاهی با ساختارهای آموزشی منسجم در سراسر جهان تبدیل شده است. این رشته با ترکیب نوآوری، تحلیل و تجربه‌گرایی، بستری فراهم کرده است تا نسل جدید نویسندگان با بهره‌گیری از دانش نظری و تمرین‌های عملی، مهارت‌های نوشتاری خود را ارتقا دهند و هویت ادبی و سبک شخصی خود را پدید آورند. اثر این رویکرد آموزشی بر شکوفایی و پویایی ادبیات معاصر جهان مشهود است بویژه در تقویت خلاقیت آفرینندگان ادبی، افزایش تجربه‌گری در خلق متون ادبی، فراهم‌سازی فرصت انتشار آثار نویسندگان جوان و در نتیجه افزودن اقبال مخاطبان به ادبیات معاصر. مهم‌تر اینکه این رشته فرصتی فراهم می‌آورد تا گروه‌های ادبیات در دانشگاه‌ها،

دانش و تخصص خود را برای اثرگذاری بر ادبیات معاصر و ارتقای آن به کار گیرند و به شکلی نظام‌مند، پیوند میراث ادبی را با آفرینش ادبی تقویت کنند. به‌رغم گسترش جهانی این رشته، ایران همچنان فاقد دوره‌های رسمی و دانشگاهی در حوزه نویسندگی خلاق است در حالی که ظرفیتهای فرهنگی، ادبی و آموزشی کشور، زمینه‌ای غنی برای شکل‌گیری چنین رشته‌ای فراهم کرده‌اند. افزون بر این، سرفصلهای این رشته نیز به تصویب شورای گسترش و برنامه‌ریزی درسی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری رسیده است. با در نظر داشتن میراث ادبی ایران، وجود شاعران و نویسندگان برجسته و گسترش علاقه به آموزش خلاقیت در سطوح دانشگاهی، تحلیل امکان، ظرفیتهای و موانع ورود نویسندگی خلاق به دانشگاه‌های ایران، ضرورتی علمی و آینده‌نگرانه دارد.

بیان مسئله

در سنت ادبی و فرهنگی ایران و در جهان اسلام، توجه به پرورش شاعران و نویسندگان، رایج و ریشه‌دار است. در سراسر تاریخ پربار بلاغت اسلامی از دوره عباسیان به این سو، اغلب کتابهای حوزه بلاغت، خطاب به شاعران و نویسندگان و با هدف آموزش آنها نوشته شده است. در حوزه ادبیات فارسی نیز، هم در آثار صرفا بلاغی (نظیر ترجمان‌البلاغه، حقائق السحرفی دقائق الشعر و المعجم فی معاییر اشعار المعجم) و هم در آثاری که «دانشنامه‌واره» خوانده شده‌اند (ن.ک: محبتی، ۱۳۹۲، ۳۸۱-۴۰۱) از قبیل چهارمقاله و قابوسنامه هدف نویسنده در آموختن موازین شاعری و دبیری به خوانندگان خود روشن است.

در ادبیات جهان هم آموزش نویسندگی سابقه‌ای دیرینه دارد. بوطیقای ارسطو و نمونه‌های کلاسیک و کهن آموزش بلاغت با همین هدف تدوین شده‌است. در قرن بیستم، آغاز آموزش نوشتن «داستان» را در قالب یک ژانر مدرن باید به کتاب هنر رمان^۱ هنری جیمز در سال ۱۹۰۷ و پس از آن فن داستان اثر پرسی لابلک^۲ (۱۹۲۱) و جنبه‌های رمان ادوارد مورگان فورستر^۳ (۱۹۲۷) دانست. آموزش داستان‌نویسی در این آثار، ترکیبی از شگردهای فنی و ساختاری داستان و شیوه تألیف متناسب با سلیقه مخاطب بود (Henry, 2012, 17).

امروز آموزش فنون نویسندگی در دانشگاه‌های جهان در قالب رشته «نویسندگی

نویسندگی خلاق در آموزش عالی: چشم‌انداز جهانی و امکان‌سنجی در ایران

خلاق»^۴ انجام می‌گیرد. این رشته که نخستین بار در دهه ۱۹۳۰ در قالب دوره کارشناسی ارشد در دانشگاه آیووا^۵ آمریکا تأسیس شد، اکنون در بیشتر دانشگاه‌های دنیا تثبیت شده و پرمخاطب است و در هر سه مقطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترا تدریس می‌شود. وجود سازمانهای بین‌المللی، همایشها، مجلات پژوهشی و وبسایت‌های مخصوص نظریه، اجرا، پژوهش و تدریس نویسندگی خلاق، نشان می‌دهد بنیادهای آن به منزله رشته‌ای دانشگاهی مستحکم شده است؛ با این حال، به‌رغم وجود سابقه تاریخی غنی در فرهنگ و ادب ایرانی و همچنین تجربه حدوداً صدساله جهانی، و نیز با وجود نیاز فراگیر به آموزش نگارش خلاق در جامعه ادبی ایران، این نیاز اجتماعی همچنان از سوی دانشگاه بی‌پاسخ مانده است. برنامه درسی رشته زبان و ادبیات فارسی همچنان بر انتقال دانش و شناخت میراث ادبی تمرکز دارد و آموزش نگارش خلاق به صورت رسمی در دانشگاه‌ها جایگاهی ندارد. وجود کارگاه‌های آزاد و دوره‌های آموزشی متعدد و نیز کتابهای گوناگون و پرتیراژ با موضوع نویسندگی خلاق، نشان‌دهنده استقبال گسترده جامعه از آموزش در این حوزه است؛ اما «هنوز نهاد ادبی دانشگاه، آموزش نگارش خلاق را جدی نمی‌گیرد و برنامه منسجم و روش روشنی برای تدریس ادبیات خلاق ندارد» (فتوحی، ۱۳۹۶: ۱۰۱).

این مقاله با هدف تحلیل ظرفیتهای، موانع، وضعیت کنونی و چشم‌انداز آینده رشته نویسندگی خلاق در نظام دانشگاهی ایران، سابقه تاریخی، تحولات و ساختار و روش تدریس این رشته و نیز ضروریتهای اجتماعی، فرهنگی و فردی آن، هم از دید سیاستگذاری و هم در عرصه عمومی را در سطح بین‌المللی توصیف و نقد می‌کند. با توجه به اینکه دوره‌های دانشگاهی نویسندگی خلاق در کشورهای آمریکا و انگلستان قدمت و فراوانی بیشتری دارد و بخش عمده‌ای از مطالعات نظری و تجربی در این حوزه در این دو کشور انجام گرفته است، تمرکز مقاله بر دانشگاه‌های برتر این دو کشور خواهد بود.

پیشینه پژوهش

آموزش نویسندگی و شاعری و اصول مترتب بر آن در فضای دانشگاهی رشته ادبیات فارسی، تا کنون مورد توجه جدی پژوهشگران قرار نگرفته است. در میان محدود اشاراتی که به این موضوع شده است، باید از کتاب درآمدی بر ادبیات‌شناسی اثر دکتر

محمود فتوحی یاد کرد. مؤلف در این کتاب در موضوع آموزش ادبیات، بخشی را نیز به «آموزش نگارش خلاق» اختصاص داده و آن را از مطالبات مهم فرهنگ عمومی و نظام آموزش دانسته است (فتوحی، ۱۳۹۶: ۱۰۰).

پژوهشهای دیگری که در حوزه دروس مرتبط با خلاقیت و نوشتن انجام شده است، غالباً به واحدهای درسی ای می‌پردازند که در سطح مدرسه یا دانشگاه با هدف تقویت تواناییهای نگارشی ایجاد شده‌اند؛ برای نمونه، الهام سیدان (۱۳۹۹) در مقاله «رویکردی انتقادی به سرفصلهای مربوط به نگارش و ویرایش در برنامه درسی دوره کارشناسی زبان و ادبیات فارسی» به بررسی جایگاه مهارتهای نوشتن در برنامه درسی دوره کارشناسی پرداخته و مهارتهای نوشتن را هم به صورت محدود در قالب نگارش و ویرایش زبانی مورد نظر داشته است. جعفری کمانگر (۱۴۰۱) نیز در مقاله «نگاه انتقادی به سرفصلهای درس نگارش خلاق دانشگاه فرهنگیان»، درس دو واحدی نگارش خلاق از مجموعه دروس عمومی دانشگاه فرهنگیان را که برای همه رشته‌ها، جز رشته زبان و ادبیات فارسی الزامی است، بررسی کرده و آن را در دستیابی به اهداف تعیین‌شده‌اش ناکارآمد دانسته است.

روشن است که این پژوهشها بر رشته یا گرایش نویسندگی خلاق به‌عنوان یک حوزه مستقل دانشگاهی تمرکز مستقیمی ندارند؛ از این‌رو، مقاله در پی پاسخگویی به این خلأ پژوهشی و ارائه تحلیلی جامع از ضرورت و امکان تأسیس رشته نویسندگی خلاق در نظام آموزش عالی ایران است.

روش پژوهش

پژوهش با رویکرد کیفی و روش تحلیل اسنادی و تطبیقی انجام شده است. هدف آن، بررسی جایگاه رشته نویسندگی خلاق در نظام آموزش عالی، تحلیل تجربه‌های جهانی در طراحی و اجرای این رشته و امکان‌سنجی راه‌اندازی آن در دانشگاه‌های ایران است. به دلیل ماهیت نظری و سیاست‌محور موضوع، روشهای کمی و آماری در این پژوهش به کار گرفته نشده و تمرکز بر تحلیل مفهومی، ساختاری و نهادی است.

داده‌های پژوهش از طریق مراجعه به منابع علمی و نظری بین‌المللی شامل کتابها، مقالات و پژوهشهای دانشگاهی درباره آموزش نویسندگی خلاق در کشورهای امریکا و بریتانیا، اسناد رسمی و برنامه‌های درسی مصوب در ایران و همچنین آثار پژوهشی و

نویسندگی خلاق در آموزش عالی: چشم‌انداز جهانی و امکان‌سنجی در ایران

تحلیلی درباره آموزشهای مرتبط با آفرینشگری ادبی در ایران گردآوری شده‌است. در بخش تحلیل تجربه جهانی، ساختار آموزشی، اهداف، سرفصلها و روشهای تدریس در دانشگاه‌های منتخب (از جمله آیووا، نیویورک، براون، آکسفورد و ایست‌آنگلیا) از طریق مراجعه به وبگاه انجمنهای علمی این رشته در دو کشور امریکا و انگلستان و سپس وبگاه دانشگاه‌های مورد نظر فراهم شده است. در مرحله بعد این یافته‌ها دسته‌بندی و تحلیل شده‌است. این تحلیل با هدف شناسایی نقاط قوت، خلأها و امکان اقتباس الگوهای موفق صورت گرفته است.

اعتبار پژوهش از طریق استناد به منابع معتبر، تطابق با اسناد رسمی و انسجام نظری میان چارچوب مفهومی و داده‌های تحلیلی تأمین شده است. محدودیت پژوهش، نبود داده‌های میدانی و تجربی از دانشگاه‌های ایران در زمینه آموزش عملی نویسندگی است که در پژوهشهای آینده می‌تواند با مصاحبه، پیمایش یا مطالعه موردی تکمیل شود.

ماهیت و تاریخچه رشته نویسندگی خلاق

چیستی رشته نویسندگی خلاق

نویسندگی خلاق در قالب رشته‌ای دانشگاهی

دوره‌ای است برای اعطای مدرک MA^۶ (کارشناسی ارشد هنر، طول دوره یک تا دو سال) یا MFA^۷ (کارشناسی ارشد هنرهای زیبا دوره دو تا سه ساله) یا PhD (دکتر، طول دوره پنج سال یا بیشتر) که طی آن دانشجویان در کارگاه‌های نویسندگی شرکت می‌کنند و درسهای مرتبط با رشته ادبیات و نیز مهارتهای ادبی^۸ را می‌گذرانند و در نهایت، متنی خلاق به اندازه حدوداً یک کتاب را در قالب پایان‌نامه ارائه می‌کنند (Kealey, 2008: xi).

این رشته در بسیاری از دانشگاه‌های جهان دانشجویان را پذیرد و سرفصلهای درسی آن گوناگون است.

چنانکه بیان شد، دوره کارشناسی ارشد این رشته دو نوع مدرک پایانی دارد. مدرک کارشناسی ارشد هنر (MA) بیشتر جنبه دانشگاهی و پژوهشی دارد و بر تحلیل نظری، تحقیق و مفهوم‌پردازی در زمینه‌هایی مثل ادبیات، فلسفه، تاریخ یا پژوهشهای نظری و تاریخی هنر استوار است. آموزش دانشجویان در این رشته‌ها بر فعالیتهای آموزشی و پژوهشی متمرکز است و معمولاً با نوشتن پایان‌نامه به پایان می‌رسد؛ حال اینکه مدرک

کارشناسی ارشد هنرهای زیبا (MFA) رویکردی عملی‌تر دارد و مختص رشته‌هایی است که در آنها مهارت‌های عملی و توانایی فنی دانشجو در آفرینش هنری نیز تقویت می‌شود. هنرجو در این دوره‌ها با ارائه پروژه هنری یا نمایش آثار خود فارغ‌التحصیل می‌شود.

برخی دانشگاه‌ها در رشته نویسندگی خلاق هم بیشتر بر دروس نظری حوزه ادبیات متکی هستند و برخی دیگر، بر نوشتن و خلاقیت ادبی تمرکز بیشتری دارند و به همین دلیل به دو نوع مدرک متفاوت منتهی می‌شود؛ اما در هر دو، کارگاه نویسندگی، جزء جدایی‌ناپذیر این رشته و وجه ممیز آن از دیگر رشته‌های حوزه ادبیات است.

به طور کلی، دوره‌هایی را که در آنها نسبت تعداد درس‌های کارگاهی به دروس ادبی برابر یا تا نصف آن باشد، متمایل به نویسندگی و دوره‌هایی را که در آنها این نسبت یک به سه یا کمتر باشد، متمایل به ادبیات می‌دانند (همان: ۸).

باید توجه کرد که نویسندگی خلاق، عموماً و بدرستی شاخه‌ای از رشته ادبیات دانسته می‌شود. این موضوع در پیشینه تاریخی این رشته هم، که در بخش بعد به آن پرداخته می‌شود، روشن است. هرچند سابقه طولانی و جذابیت و پرمخاطب بودن این رشته به آن هویتی خاص داده است، غالب محققان و صاحب‌نظران این حوزه، فاصله گرفتن آن از گروه‌های ادبیات و استقلال آن را امری منفی به شمار می‌آورند:

نویسندگی خلاق رشته‌ای مستقل نیست؛ بلکه ماهیتاً و از هر جنبه‌ای که به آن نگریسته شود، عمیقاً با مطالعات ادبی، نظریه فرهنگی و سبک‌شناسی / زبان‌شناسی گره خورده است... وظیفه استادان و برنامه‌ریزان نویسندگی خلاق، آگاهی مدام نسبت به این امر است که این رشته به دانشجویان می‌آموزد اندیشه‌ها و تخیل خود را در قالب ژانرها و صورتهای ادبی بیان کنند و مصالح چنین موضوعی باید از کاربرد زبان در ستهای ادبی و تاریخ ادبیات استخراج شود (Wandor, 2012, 57).

نویسندگی خلاق با هدف پرورش استعداد و مهارت فنی و نیز شکوفا ساختن توانایی فرد در ادراک، تفسیر و بازآفرینی جهان از طریق زبان و در قالب ادبیات، مطالعه و تدریس می‌شود. «ترکیب سه‌گانه کار عملی، آموزش و پژوهش، بنیان رشته نویسندگی خلاق را در دانشگاه‌های سراسر جهان شکل می‌دهد» (Harper and Kroll, 1, 2008). اولین بخش این ترکیب، یعنی عمل نوشتن و خلق اثر، ماهیت این رشته را نشان می‌دهد؛ چرا که نویسندگی هم، مانند دیگر هنرها نظیر موسیقی، نمایش، هنرهای

_____ نویسنده‌ی خلاق در آموزش عالی: چشم‌انداز جهانی و امکان‌سنجی در ایران

تجسمی و ... با تولید خلاق موجودیت می‌یابد و نیازمند مهارت‌آموزی است. بنابراین، حضور این رشته‌ها در دانشگاه، همان‌قدر که به آموزش فنی و درک انتقادی متکی است به تولید هنری هم نیازمند است. به‌طور خلاصه، نویسندگی خلاق هم کنشی خلاقانه است و هم فرایندی دانشگاهی و علمی که از تعامل میان تخیل و آموزش مهارت‌های فنی ادبی پدید می‌آید.

با گسترش این رشته در دانشگاه‌های جهان و بویژه با ورود دانشجویان تحصیلات تکمیلی به حوزه نویسندگی خلاق، پژوهش در این حوزه نیز ضرورت یافته و ابعاد مختلف نظری و کاربردی آن از قبیل ماهیت آفرینش ادبی، نظریه‌های خلاقیت و شیوه‌های پرورش خلاقیت ادبی با بهره‌گیری از سنت فرهنگی، ارتباط نظریه ادبی با آفرینش ادبی، روش تدریس (پداگوژی) خاص این رشته و... موضوع پژوهش بوده است.

تاریخچه تدریس نویسندگی خلاق در دانشگاه

شکل‌گیری دوره‌های رسمی دانشگاهی و تصویب و تثبیت آنها در هیچ کشوری نقطه آغاز آموزش نویسندگی خلاق در دانشگاه نیست؛ بلکه اغلب می‌توان حضور غیررسمی آن را در فضای آموزش عالی از زمان تأسیس دانشگاه‌ها ردیابی کرد. تبدیل این حضور غیررسمی به رشته‌ای دانشگاهی نیز خلق‌الساعه نبوده است؛ با این حال، تأسیس، تثبیت و گسترش این رشته، نخست در دانشگاه‌های انگلو-آمریکایی رخ داد. دیوید مایرز، تاریخ‌نگار این حوزه از آموزش عالی، تأسیس دوره‌های آموزش نویسندگی خلاق را سومین مرحله آموزش ادبیات در دانشگاه می‌داند:

در دانشگاه‌های انگلیسی‌زبان تا پیش از سال‌های ۱۸۸۰ تنها آثار کلاسیک یونانی و لاتین، جهانی و ماندگار و شایسته مطالعه و آموزش دانشگاهی دانسته می‌شد. از این دهه به بعد، آثار مهم ادبیات انگلیسی هم بتدریج وارد برنامه‌های درسی دانشگاه‌ها شد (رخدادی که تأسیس انجمن زبان نوین آمریکا^۹ در سال ۱۸۸۳ به آن رسمیت بخشید) و طی سده بعدی جایگاهی تثبیت‌شده پیدا کرد؛ به این ترتیب، وقتی در سال‌های پایانی قرن نوزدهم ادبیات معاصر و نویسندگی خلاق وارد دانشگاه شد، باید در کنار ادبیات انگلیسی جایی برای خود باز می‌کرد؛ هم‌چنانکه

یک قرن قبل، ادبیات انگلیسی جای خود را با کنار زدن ادبیات یونانی و لاتین باز کرده بود (Myers, 2006, 4).

اغلب، کلاسهای جستارنویسی در دانشگاه هاروارد و درس «شعر» در دانشگاه آیووا^{۱۰} در اواخر قرن نوزدهم را زمینه‌ساز تدریس نویسندگی خلاق در دانشگاه می‌دانند (Vanderslice, 2008: 67). در کلاس «شعر» ادوین پایپر^{۱۱} در دانشگاه آیووا، که نمونه اولیه کارگاه نویسندگی است، آثار ادبی دانشجویان خوانده و نقد می‌شد. این روش، متضمن مطالعه و تدریس بلاغت کلاسیک بود و همچنین، مفروض آن، آموزش‌پذیری فنون آفرینش ادبی بود. دانشجویان در این کلاسها اجازه داشتند به جای مقاله‌های تحقیقی در پایان نیمسال، آثار خلاق (شعر یا داستان) خود را ارائه کنند (Henry, 2012, 18).

در نتیجه، کارگاه نویسندگان آیووا^{۱۲}، قدیمی‌ترین دوره رسمی آموزش نویسندگی در دانشگاه از درس بوطیقای پایپر زاده شد. در سال ۱۹۲۲ ادوین پایپر توانست دانشگاه آیووا را متقاعد کند که آثار خلاق را نیز به جای رساله‌ها و پایان‌نامه‌های پژوهشی برای اعطای مدرک تحصیلی بپذیرد. در سال ۱۹۳۱ در مقطع دکترا نیز پایان‌نامه‌های خلاق به رسمیت شناخته شد؛ به این ترتیب، سنتی در این دانشگاه پایه‌گذاری شد که به پرورش نویسندگانی نامدار منجر گشت. تا پایان دهه هفتاد میلادی و پس از تکامل و تثبیت کارگاه نویسندگان این دانشگاه، شاعران و نویسندگان نامداری چون فلانری اوکانر^{۱۳}، جان گاردنر^{۱۴} و ریچارد کارور^{۱۵} در میان دانش‌آموختگان آن بودند (همان، ۱۹).

در بریتانیا، گسترش نویسندگی خلاق در قالب رشته‌ای رسمی بر پایه سنت آموزش غیررسمی آن در دانشگاه‌های قدیمی (مثل آکسفورد و کمبریج) بنا شده است. آموزش نظام‌مند این رشته در دانشگاه‌های جوانتر (که از ابتدای قرن بیستم و به دنبال سیاست توسعه آموزش عالی این کشور تأسیس شدند) در قالب مهارتی کاربردی از دهه هفتاد میلادی آغاز شد. اولین دوره نویسندگی خلاق در انگلستان در سال ۱۹۷۰ در دانشگاه ایست انگلیا^{۱۶} توسط نویسنده انگلیسی، مالکوم برادبری^{۱۷} تأسیس شد. پس از یک دوره رشد آهسته تا اواخر دهه ۱۹۸۰ و اوایل دهه ۱۹۹۰، دوره‌های کارشناسی و تحصیلات تکمیلی نویسندگی خلاق به‌طور چشمگیری در دانشگاه‌های بریتانیا گسترش یافت (Vanderslice, 2008: 67).

در انگلستان، که خود دارای سنت ادبی کهن و جامعه منتقدان پیش‌رو بود، نیز رشته نویسندگی خلاق توانست در مدتی کمتر از دو دهه ارزش خود را از دید تقویت تأثیر

نویسندگی خلاق در آموزش عالی: چشم‌انداز جهانی و امکان‌سنجی در ایران
دانشگاه بر جامعه ثابت کند و به بخش جدایی‌ناپذیر گروه‌های ادبیات انگلیسی تبدیل
شود:

توفیق دانش‌آموختگان نخستین دوره‌های نویسندگی خلاق در انتشار کتاب و دریافت جوایز بین‌المللی به تثبیت آن کمک بسیاری کرد. از سوی دیگر، مخالفت جامعه دانشگاهی بریتانیا با سیاستهای مارگارت تاچر، که در همه حوزه‌ها از جمله فرهنگ و آموزش بر اقتصاد بازار تأکید می‌کرد در پذیرش این رشته در میان دانشگاهیان و اقبال بیشتر به کنش فرهنگی بدون چشمداشت اقتصادی مؤثر بود؛ چرا که در این کشور، آموزش نویسندگی خلاق در قالب تحقق رسالت دانشگاه به عنوان حافظ ارزشهای فرهنگی و حفظ و زنده نگهداشتن میراث ادبی تعریف می‌شود (Harper, 2012, 14- 15).

ساختار رشته نویسندگی خلاق در این دو کشور تفاوتی هم دارد. تعدادی از دانشگاه‌های بریتانیایی مانند هم‌تایان امریکایی خود، دوره‌های کارشناسی ارشد نویسندگی خلاق برگزار می‌کنند. دانشگاه‌های دیگری هم به دوره‌های متمرکزتر و تخصصی‌تر در زمینه نویسندگی روی آورده‌اند و درسهای خود را در قالب گرایشهای تخصصی‌تری از قبیل نوشتن برای کودکان، سفرنامه‌نویسی، نمایشنامه‌نویسی و... ارائه می‌کنند؛ به این ترتیب، هدف این دوره‌ها تنها آموزش نوشتن نیست؛ بلکه تخصص‌های ویژه مرتبط با نوشتن را نیز در نظر دارند (همان، ۱۵).

استقبال دانشجویان و دانشگاه‌ها از دوره‌های نویسندگی خلاق در عمر حدوداً صدساله آن رو به رشد بوده است. تا سال ۱۹۸۰ تعداد دوره‌های نویسندگی خلاق در دانشگاه‌ها و کالجهای امریکا به صد رسیده بود (Myers, 2012, 25). دو دهه بعد در سال ۲۰۰۴، صد و نه دوره ارشد و چهل و دو دوره دکترای این رشته در این کشور و حدود چهل دوره تحصیلات تکمیلی در این رشته (آموزش‌محور و پژوهش‌محور) در انگلستان وجود داشت (Vanderslice, 2008, 67). بر اساس گزارش «انجمن نویسندگان و دوره‌های نویسندگی» در سال ۲۰۲۴ پانصد و پنجاه دوره نویسندگی خلاق در سیصد و هشتاد و دو دانشگاه و کالج در ایالات متحده برگزار شده است (AWP, 2025a, AWP, 2025b) که نشان‌دهنده محبوبیت این رشته بین مخاطبان و نیز تثبیت موقعیت آن در آموزش عالی است.

تثبیت و گسترش رشته‌های دانشگاهی تنها با افزایش تعداد آنها در دانشگاه‌ها محقق نمی‌شود؛ بلکه به سازماندهی و نهادسازی صنفی نیز نیاز دارد. در این رشته، اولین نهاد

مستقلی که به منظور تشکل و هم‌افزایی گروه‌های نویسندگی خلاق در دانشگاه‌ها ایجاد شد، «انجمن دوره‌های نویسندگی» (AWP)^{۱۸} بود که در سال ۱۹۶۷ با مشارکت مدیران سیزده گروه نویسندگی خلاق و با هدف ارتقای وضعیت آموزش نویسندگی خلاق در دانشگاه‌ها به سیاق انجمن‌های علمی دیگر رشته‌های دانشگاهی پایه‌گذاری شد. اداره مالی این انجمن، علاوه بر حق عضویت سالانه دانشگاه‌های عضو آن از طریق بودجه دولتی صورت می‌گرفت. این انجمن موفق شد کارشناسی ارشد هنرهای زیبا (MFA) را در این رشته به عنوان مدرک پایانی (معادل PhD ادبیات انگلیسی) برای مقاصد استخدام، ارتقا و تبدیل وضعیت اعضای هیئت علمی این رشته تصویب و تثبیت کند و نیز برخی استانداردهای آموزشی و برنامه درسی را تصویب کرد (Henry, 2012, 19). اکنون اغلب دانشگاه‌های برگزارکننده دوره‌های نویسندگی خلاق امریکای شمالی عضو این انجمن هستند. هیئت رئیسه این انجمن در سال ۱۹۷۹ پس از پژوهشی دوساله، که با همکاری کمیته سیاستگذاری دانشگاه‌های امریکا انجام شد، دستورالعملی برای انتخاب و ارزشیابی نویسندگانی تهیه کرد که برای تدریس در این دوره‌ها در دانشگاه‌ها استخدام می‌شوند که هر ساله بازبینی و در بیشتر دانشگاه‌ها اجرایی می‌شود. طی پنج دهه گذشته، انجمن‌های دیگری نیز در سراسر دنیا به همین سیاق تأسیس شده‌است که «انجمن ملی نویسندگان در فضای آموزشی» NAWE^{۱۹} در انگلستان یکی از آنهاست؛ در نتیجه این انجمن‌های صنفی که حاصل تشکل دانشگاه‌های برگزارکننده این رشته هستند، هم در پایش و رصد وضعیت، هم در سیاستگذاری و هم در شبکه‌سازی میان دانشگاه و هنرمندان فعال بوده‌اند.

علاوه بر این، این رشته دانشگاهی مجموعه‌ای از کنفرانسها و همایشهای سالانه و نیز انتشار کتابها و مجلات پژوهشی تخصصی را پدید آورده است که امکان هم‌اندیشی دانشجویان و مدرسان این رشته را در سراسر جهان فراهم آورده است. استفانی وندراسلایس از استادان و محققان باسابقه نویسندگی خلاق در کتاب خود فهرستی از معتبرترین مجلات این حوزه ارائه کرده است (Vanderslice, 2024, 89-91):

نام نشریه	زمینه تخصصی
New Writing: The International Journal for the Practice and Theory of Creative Writing	پژوهش در نظریه و پداگوژی نویسندگی خلاق
Journal of Creative Writing Research	پژوهش در نویسندگی خلاق
Journal of Creative Writing Studies	مطالعات نویسندگی خلاق

TEXT: Journal of Writing and Writing Courses	پژوهش در دوره‌های دانشگاهی نگارش و نویسندگی خلاق
Journal of Writing in Education	مطالعات نگارش در حوزه آموزش
Essay Journal: A Journal of Nonfiction Studies	مطالعات نادرستان (روایت مستند)

جدول شماره ۱: مجلات پژوهشی انگلیسی‌زبان در حوزه نویسندگی خلاق

حاصل کلام اینکه رشته نویسندگی خلاق ابتدا به صورتی طبیعی و به شکل دنباله منطقی تدریس ادبیات معاصر و بلاغت وارد دانشگاه شد و سیاست‌گذاری برای آن نیز با روش آزمون و خطا و بر اساس سنجش دستاوردهایش صورت گرفت. در قرن بیستم، بسیاری از دانشگاه‌ها در کشورهای مختلف جهان با پیروی از الگوی آموزش عالی در امریکا و با در نظر گرفتن مقتضیات تاریخی، سیاسی و فرهنگی خود، این رشته را وارد دانشگاه کردند و نهادهای پشتیبان آن را نیز به منظور حمایت از نویسندگانی تأسیس کردند که در دانشگاه تربیت شده‌اند.

ساختار رشته، سرفصل و روشهای تدریس

دوره‌های نویسندگی خلاق عموماً به صورت متمرکز بر یکی از گونه‌های متن خلاق برگزار می‌شود. گونه‌های اصلی، شعر، داستان و نادرستان (متون روایی مستند مانند زندگینامه، مستندنگاری، جستار و...) است که هر دانشگاه در هر دوره در یک یا چند گرایش اصلی دانشجوی می‌پذیرد. باید دانست که برنامه درسی واحد و یکسانی میان تمام دوره‌های کارشناسی ارشد نویسندگی خلاق وجود ندارد؛ اما ساختار کلی دوره‌ها تا حد زیادی بین دانشگاه‌های مختلف مشترک است. هر دانشگاه، برنامه آموزشی خود را بر اساس تواناییهای اعضای هیئت علمی، اولویتهای نهادی و اهداف آموزشی خاص خودش طراحی می‌کند. در ذیل گزارشی از برنامه برخی از دانشگاه‌های برجسته امریکا و انگلستان آمده است:

برنامه درسی گروه‌های نویسندگی خلاق در دانشگاه‌های منتخب

۱. دانشگاه: دانشگاه آیووا^{۲۰} (University of Iowa)

مدت دوره: ۲ سال

گرایش: داستان، شعر

ساختار دوره: کارگاه + سمینارهای تخصصی مرتبط با نویسندگی + دروس گزینشی (خارج از گروه)

پایان نامه: یک اثر قابل توجه در گرایش دانشجو

واحدهای درسی: واحدهای عملی و کارگاهی: «داستان نویسی»، «سرودن شعر»، «داستان نویسی پیشرفته»، «شعر پیشرفته»، «نوشتن رمان»، «هنر بازنگری: بازنویسی به قصد افزایش وضوح و تأثیر»، «نویسندگی خلاق برای رسانه های جدید»، «نویسندگی خلاق با کمک موسیقی»

دروس نظری و مهارت افزایی: «نویسندگی خلاق (مسائل نظری)»، «فرم داستان»، «فرم شعر»، «نوشتن بر اساس تجربه زیسته»، «جمله: راهکارهایی برای نوشتن»، «نویسندگی خلاق و فرهنگ عامه»، «نوشتن و خواندن داستان نوجوان»، «نوشتن و خواندن داستان علمی - تخیلی»، «نوشتن و خواندن داستان فانتزی (خیالی)» «نویسندگی خلاق برای مشاغل درمانی و پزشکی»

سمینارها: «مسائل داستان مدرن»، «مسائل شعر مدرن»، «گفت و گو با نویسندگان حرفه ای»، «گفت و گو با دستیاران آموزشی درباره مسائل روش تدریس»

۲. دانشگاه: دانشگاه میشیگان^{۲۱} (University of Michigan)

مدت دوره: ۲ سال

گرایش: داستان، شعر

ساختار دوره: ۴ کارگاه و ۴ درس شامل ۳ درس نظری مرتبط با مهارتهای نویسندگی و یک درس گزینشی آزاد (هر نیمسال یکی)

پایان نامه: تعداد قابل توجهی شعر یا داستان کوتاه یا بخشی از یک رمان

واحدهای درسی: سه نمونه از کلاس درسی مهارت محور در حوزه های مختلف در سایت ذکر شده است: فن داستان: نوشتن رمان کوتاه - فن داستان: رمان مصور و فیلم - فن شعر: شعر مستند و شعر پژوهش محور

۳. دانشگاه: دانشگاه نیویورک^{۲۲} (New York University)

مدت دوره: ۲ سال

گرایش: داستان، شعر، ناداستان (روایت مستند)

ساختار دوره: یک کارگاه در هر نیمسال + یک تا چهار درس نظری مهارت محور + ۱۲ تا ۱۶ واحد گزینشی با موافقت گروه

نویسندگی خلاق در آموزش عالی: چشم‌انداز جهانی و امکان‌سنجی در ایران

پایان‌نامه: اثر قابل توجه در قالب رمان، مجموعه داستان، مجموعه جستار، نادرستان ادبی، مجموعه شعر

واحدهای درسی: در این دانشگاه سه درس غیرکارگاهی مهارت‌محور عرضه می‌شود: فن داستان؛ فن شعر؛ فن نادرستان. دانشجویان می‌توانند در نیمسالهای متوالی این درس را مکرر بگذرانند؛ زیرا در هر نیمسال یک استاد و با سرفصل مخصوص خود آن را ارائه می‌کند.

۴. دانشگاه: دانشگاه براون^{۲۳} (Brown University)

مدت دوره: ۲ سال

گرایش: داستان، شعر، نویسندگی دیجیتال / میان‌رشته‌ای

ساختار دوره: ۴ کارگاه و ۴ درس نظری گزینشی (هر نیمسال یکی) + درس روش تدریس
پایان‌نامه: یک اثر قابل توجه در گرایش مربوط دانشجویی که در مدت دو سال به پایان رسیده باشد.

واحدهای درسی: درسهای گزینشی می‌تواند از هر یک از رشته‌های دانشگاه انتخاب شود دانشجویان عموماً این چهار درس را از میان دروس رشته‌های ادبیات، تاریخ، فلسفه، تئاتر، فرهنگ و رسانه، مطالعات ادیان و زبانهای خارجی برمی‌گزینند.

۵. دانشگاه: دانشگاه آستین تگزاس^{۲۴} (University of Texas at Austin)

مدت دوره: ۳ سال

گرایش: یک گرایش اصلی و یک گرایش فرعی از بین داستان؛ شعر؛ نمایشنامه؛ فیلمنامه

ساختار دوره: در هر نیمسال: کارگاه + دروس نظری + دروس گزینشی

پایان‌نامه: یک مجموعه اثر خلاق در گرایش مورد نظر به همراه مقاله‌ای در حداقل ۲۰۰۰ کلمه درباره آن اثر

واحدهای درسی: از آنجا که دانشجویان در دو گرایش اصلی و فرعی تحصیل می‌کنند، برنامه درسی‌شان نیز متناسب با همین وضعیت طراحی شده به طوری که هر دانشجوی موظف است در سه سال تحصیلی خود، کارگاه در گرایش اصلی و دو کارگاه در گرایش فرعی به علاوه دو درس نظری در گرایش اصلی و یک درس نظری در گرایش فرعی بگذرانند. همچنین دانشجویان باید ۲۱ واحد گزینشی از دیگر رشته‌ها با موافقت گروه نیز بگیرند.

۶. دانشگاه: دانشگاه ایست انگلیا^{۲۵} (University of East Anglia)

مدت دوره: ۱ سال

گرایش: داستان

ساختار دوره: ۲ کارگاه + ۲ درس نظری (هر نیمسال یکی) + دوره یکروزه روش تحقیق برای نویسندگی خلاق

پایان نامه: بخشی از رمان یا تعدادی داستان مجموعاً در حدود ۱۵۰۰۰ کلمه

واحدهای درسی: دروس نظری شامل هنر داستان کوتاه، هنر رمان نویسی، روندهای جدید در ادبیات معاصر، مدرنیسم ادبی، زندگینامه نویسی، نظریه و عمل در داستان، نوشتن و هنرهای نمایشی، اقتباس و تفسیر، اندیشه انتقادی خلاق، ادبیات تجربه گرا، ادبیات ژاپنی، بوطیقای مکان، نگاهی انتقادی به جنس و جنسیت

۷. دانشگاه: دانشگاه آکسفورد^{۲۶} (University of Oxford)

مدت دوره: ۲ سال (پاره وقت)

گرایش: سال اول: عمومی، سال دوم: یکی از گرایشهایی که در ستون پایان نامه

ساختار دوره: پنج اقامت آموزشی سه روزه + دو دوره متمرکز دو روزه + یک دوره دو هفته ای کارورزی پژوهشی

پایان نامه: اثر قابل توجه در یکی از حوزه های رمان، داستان کوتاه، شعر، نمایش رادیویی، نمایش تلویزیونی، فیلمنامه، نمایشنامه، روایت مستند

واحدهای درسی: اقامتهای آموزشی، دوره های فشرده کارگاه و سمینار است که در سه روز کامل، همراه با اقامت کامل دانشجویان برگزار می شوند. دوره های متمرکز دو روزه برای ارتباط یک به یک استاد و دانشجو به مدت دو روز و در هر سال یک بار است. کارورزی پژوهشی در یک انتشارات، نشریه یا رسانه (برحسب علاقه و گرایش دانشجو) برگزار می شود.

۸. دانشگاه: دانشگاه کمبریج^{۲۷} (University of Cambridge)

مدت دوره: ۲ سال (پاره وقت)

گرایش: سال اول: عمومی، سال دوم یکی از گرایشهای شعر؛ داستان؛ روایت مستند

ساختار دوره: سال اول: چهار دوره فشرده سه روزه / سال دوم: پنج جلسه مشاوره با استاد راهنما + یک مائزول دو روزه ارائه اثر پایانی

پایان نامه: اثر قابل توجه در ژانر منتخب که در سال دوم تحصیل با نظارت و مشورت استاد راهنما نوشته شده است.

نویسندگی خلاق در آموزش عالی: چشم‌انداز جهانی و امکان‌سنجی در ایران

واحدهای درسی: چهار دوره سه روزه سال اول: هنر شاعری و فن نقد - نوشتن داستان: جهانهای خیالی - نوشتن برای اجرا: متن تک‌گویانه و متن چندصدا - نوشتن از زندگی: روایت مستند خلاق

چنانچه بخواهیم این برنامه‌های درسی را بر اساس محتوای دروس طبقه‌بندی کنیم، می‌بینیم که هر برنامه درسی ترکیبی از رده‌های زیر است:

- **کارگاه تخصصی:** کارگاه، عنصر اصلی همه دوره‌های نویسندگی خلاق است. دانشجویان بر اساس گرایشی که در آن پذیرفته شده‌اند در کارگاه‌های تخصصی داستان، شعر یا نادرستان شرکت می‌کنند و زیر نظر استاد درس یا نویسنده‌ای حرفه‌ای، آثار خلاق می‌نویسند. این آثار در کارگاه و با راهنمایی استاد و مشارکت دیگر دانشجویان عرضه و اصلاح می‌شود.

- **دروس ادبیات و مهارت‌های ادبی:** این دروس، که در دانشگاه‌های مختلف تنوع بسیار دارد، دامنه وسیعی را در بر می‌گیرد که از تاریخ ادبیات و ادبیات معاصر تا مهارت‌های مورد نیاز نویسندگان نظیر ساختار و فرم، اصول روایت، بلاغت، انواع ژانرها و مکاتب ادبی و ... را شامل می‌شود.

- **پایان‌نامه خلاق:** دوره‌های نویسندگی خلاق نیز مانند دیگر دوره‌های کارشناسی ارشد با ارائه پایان‌نامه به پایان می‌رسد؛ اما در این رشته‌ها پایان‌نامه متنی خلاق است که زیر نظر استاد راهنما نوشته و اصلاح، و در نهایت داوری می‌شود. دانشگاه‌های مختلف، شروط متفاوتی برای پایان‌نامه تعیین می‌کنند؛ اما عموماً متن نهایی باید حجمی حدوداً برابر با یک کتاب تألیفی داشته و قابل چاپ باشد.

- **دروس گزینشی و میان‌رشته‌ای:** اغلب دانشگاه‌ها به دانشجویان اجازه می‌دهند بخشی از واحدهای خود را از دروس رشته‌های دیگر (عموماً رشته‌های دیگر هنر و علوم انسانی) انتخاب کنند. این انتخاب باید با موافقت مدیر گروه و استاد راهنما و توجیه ارتباط آن درس خاص با برنامه خلاق دانشجوی باشد.

- **آموزش‌های شغلی:** برخی دانشگاه‌ها، درس‌هایی را هم در زمینه روش تدریس، ویرایش، ترجمه، روزنامه‌نگاری ادبی، تولید محتوا و کارآفرینی ارائه می‌کنند تا دانشجویان را برای ورود به بازار کار آماده سازند.

چنانکه بیان شد، اساس روش تدریس نویسندگی خلاق، کارگاه است. کارگاه‌ها رایجترین شیوه آموزش در این رشته، هم در سطح کارشناسی ارشد و هم در دوره‌های دکترا است و هدف عمده آنها آموختن مهارت‌های عملی نویسندگی خلاق و آشنایی با محتوا و فرایندهای نوشتن و ورزیدگی در هنر نویسندگی است که به نوعی هشیاری حرفه‌ای نسبت به مصالح و شگردهای زبانی آفرینش ادبی منجر می‌شود. این دانش عملی را با اصطلاح «صنعت آگاهی»^{۲۸} توصیف می‌کنند که

به نوعی خودآگاهی درونی اشاره دارد که نویسندگان خلاق با درک ابعاد مادی و مفهومی فرایند خلق اثر در خود پرورش می‌دهند. کار هنری به دلیل عاداتی در فرایند خلق تعریف می‌شود؛ عاداتی که با ادراک نقش تاریخ و سنت‌های فرهنگی در شکل‌گیری اثر در ذهن هنرمند نهادینه می‌شود (Ristow, 2022: 3)

در گذشته اغلب دانشگاه‌ها از نویسندگان مطرح و شناخته‌شده برای اداره کارگاه استفاده می‌کردند؛ اما بتدریج برای کم کردن تحمیل سلیقه ادبی نویسنده بر دانشجویان در کارگاه‌ها از استادان حرفه‌ای نویسندگی خلاق استفاده بیشتری شد و پژوهش‌های متعددی نیز درباره روش‌های تدریس مناسب کارگاه صورت گرفته است که بخشی از ادبیات خاص این رشته را می‌سازد (Henry, 2012, 20).

اهداف و کارکردهای رشته نویسندگی خلاق

اهدافی که در نظام‌های آموزش عالی کشورهای مختلف برای نویسندگی خلاق تعریف شده به‌طور کلی شامل موارد زیر است:

۱. تربیت نویسندگان حرفه‌ای
 ۲. درک عمیق‌تر نقد ادبی از طریق تجربه عملی فرایند خلق متن
 ۳. ارتقای مهارت‌های ارتباطی و تسلط مؤثر بر زبان که در مشاغل گوناگون کاربرد دارد.
 ۴. خلق آثار ادبی که به خودی خود ارزش ذاتی دارد.
 ۵. آموزش نوشتن با زبان ادبی و فاخر
 ۶. پرورش ذهن و تقویت تخیل و خلاقیت دانشجویان
 ۷. تربیت نسل بعدی مدرسان نویسندگی خلاق (Vanderslice, ۲۰۰۸: ۶۹).
- نویسندگی خلاق در دانشگاه‌های جهان بویژه در ایالات متحده، سابقه‌ای طولانی دارد و این پیشینه امکان ارزیابی دستاوردهای آن را فراهم کرده است. این رشته نه تنها تأثیر چشمگیری بر ادبیات معاصر گذاشته، بلکه پیامدهای فردی و اجتماعی مثبتی نیز به

همراه داشته است. از دید ادبی، آموزش دانشگاهی نویسندگی خلاق می‌تواند به باروری و تقویت توان ادبیات معاصر بینجامد؛ چنانکه برخی پژوهشگران، ظهور برنامه‌های نویسندگی خلاق را مهمترین رخداد در تاریخ ادبیات امریکا پس از جنگ جهانی دوم دانسته‌اند و پیوند روزافزون میان تولید ادبی و آموزش عالی را علت توفیق و محبوبیت ادبیات امریکای پس از جنگ می‌دانند (McGurl, 2009: XI).

هم‌چنین، نویسندگی خلاق می‌تواند به فهم بهتر جهان اجتماعی و نقش ادبیات در جامعه کمک کند. کارگاه‌های نویسندگی، می‌توانند به جای تمرکز بر «خودی‌انگاری»، نوعی بوطیقای جامعه‌شناختی به دانشجویان عرضه کنند تا آنها شعر و داستان را، نه تنها متونی فردی بر مبنای تجربه شخصی، بلکه نمایش آگاهانه و هنری جدال دائمی میان گفتمانهای زنده و فعال در حوزه اجتماعی بدانند (Dawson, 2005: 209)؛ به این ترتیب، نویسندگی خلاق، این توان را دارد که به واسطه‌ای میان دانشگاه و جامعه تبدیل شود (همان، ۲۰۳). خلق آثار ادبی و تربیت و تقویت استعداد ادبی نیز سرمایه روحی جامعه آینده را تضمین می‌کند و توان اندیشه نقاد و قدرت عمل دانشجویان را افزایش می‌دهد؛ به همین دلیل نهاد دانشگاه باید رسالت خود را نه تنها مطالعه و پژوهش در ادبیات، بلکه تسهیل و تسهیم در آفرینش ادبی بداند (Fenza, 2008, 167).

از دید دستاوردهای فردی نیز، دوره‌های آموزشی خلاقانه که در آن دانشجویان به آفرینش آثار هنری می‌پردازند بر اشتغال آنان تأثیر مطلوبی دارد. مطالعه‌ای درباره بیش از ۴۰ هزار دانش‌آموخته کارشناسی هنر در امریکا (سالهای ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷) نشان داده است که آموزشهای خلاقانه می‌تواند پیامدهایی چون استخدام سریعتر، ارتباط بیشتر شغل با رشته تحصیلی، درآمد بهتر و مشارکت بیشتر در جامعه هنری داشته باشد. هرچند این تأثیرات در برخی موارد، اندک است یافته‌های این پژوهش به طور کلی اثر مثبت آموزشهای هنری را در دانشگاه نشان می‌دهد (Miller, 2022).

نویسندگی خلاق در دانشگاه‌های ایران

آموزش مهارت‌های مرتبط با آفرینش ادبی و اثرگذاری بر ادبیات معاصر از آغاز تأسیس رشته زبان و ادبیات فارسی مورد توجه بنیانگذاران آن بوده است؛ از جمله، بدیع الزمان فروزانفر در سال ۱۳۲۷ در مراسم افتتاحیه دانشکده ادبیات دانشگاه تبریز، آموزش نمایشنامه‌نویسی را، که شاخه‌ای از نویسندگی خلاق است از وظایف دانشگاه می‌داند:

اگر دانشکده ادبیات بخواهد به ادبیات فارسی خدمت کند، باید آن را زنده و غنی سازد؛ مثلاً محصلین را در تهیه نمایشنامه که بی‌نهایت مورد احتیاج مملکت است هدایت کند... دانشکده ادبیات تبریز می‌تواند با تشویق دانشجویان به تهیه نمایشنامه احتیاج زبان فارسی را در این مورد برطرف سازند و اگر در این راه موفق شوند، خدمت گرانبهایی به ادبیات فارسی انجام داده‌اند (فروزانفر، ۱۳۲۷، ۲۷۹ و ۲۸۰). به نقل از فتوحی، ۱۳۹۶: ۱۰۲.

هرچند در دهه‌های بعد، رشته نمایشنامه‌نویسی در دانشکده‌های هنر راه‌اندازی شد، همچنان گروه‌های ادبیات به سمت آموزش نویسندگی نرفتند.

زمینه‌های اجتماعی و دانشگاهی

آموزش نویسندگی در ایران بیشتر در قالب فعالیتهای غیررسمی مانند محافل ادبی شکل گرفته است؛ با این حال، دروس مرتبط با نویسندگی در رشته‌هایی مانند نمایشنامه‌نویسی و روزنامه‌نگاری ارائه می‌شود و در برنامه درسی دوره کارشناسی زبان و ادبیات فارسی نیز دو درس «کارگاه شعر» و «داستان‌نویسی» (هرکدام یک واحد عملی) هم در بین دروس اختیاری وجود دارد که کمتر در گروه‌های ادبیات ارائه می‌شود. در مقابل، تقاضا برای آموزش عملی نویسندگی، هم در فضای عمومی و هم در میان دانشجویان دانشگاهی، بسیار زیاد است. تجربه نشان داده است که بسیاری از دانشجویان رشته ادبیات فارسی، خود به نوشتن شعر یا داستان علاقه‌مندند و گاه با هدف تقویت تواناییهای خلاقانه خود وارد این رشته می‌شوند؛ اما ساختار درسی موجود، جز از طریق آشنایی با متون برجسته ادب فارسی، نقش مؤثری در پرورش استعدادهای آنان ایفا نمی‌کند.

پس از انقلاب اسلامی پویژه از دهه ۱۳۷۰، آموزش نویسندگی در قالب کارگاه‌های ادبی گسترش بیشتری یافت. زمینه پدید آمدن این کارگاه‌ها را می‌توان هم در جمع‌های ادبی نویسندگان، هم در تشکیل نهادهایی نظیر حوزه هنری و هم در رویکرد ساختمان نویسندگانی نظیر هوشنگ گلشیری و رضا براهنی به تربیت نویسندگان نسل بعد دید. آموزش نویسندگی خلاق در قالب کارگاه‌های نوشتن شعر و داستان از دهه هفتاد به بعد هم از نظر تعداد و هم از دید محبوبیت میان مخاطبان رشد قابل توجهی پیدا کرد. متأسفانه این حوزه از تاریخ ادبی معاصر به حد کافی مورد توجه قرار نگرفته است و به پژوهش بیشتر نیاز دارد.

هم‌اکنون نیز در غیاب این رشته در دانشگاه‌ها، کارگاه‌ها و مؤسسه‌های خصوصی نقش مهمی ایفا می‌کنند. آمار معتبری از تعداد این کارگاه‌ها در دست نیست؛ اما جست‌وجو در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی نشان می‌دهد کارگاه‌های زیادی در این حوزه، برخی توسط مؤسسات دارای مجوز از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و برخی نیز به صورت شخصی توسط نویسندگان مشهور یا گمنام برگزار می‌شود. از سوی دیگر، نگاهی به بازار نشر نشان می‌دهد که هر سال تعداد بسیاری کتابهای راهنمای نویسندگی (که عموماً ترجمه است) چاپ و تجدید چاپ می‌شود که این خود می‌تواند بیانگر وجود متقاضیان زیاد این نوع آموزشها باشد.

به‌رغم اینکه آموزش نویسندگی هنوز وارد فضای دانشگاه نشده، برنامه درسی گرایش «نویسندگی خلاق» به پیشنهاد انجمن علمی استادان زبان و ادبیات فارسی ذیل رشته زبان و ادبیات فارسی طراحی، و در سال ۱۴۰۰ در شورای گسترش و برنامه‌ریزی آموزش عالی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری تصویب شده است. این برنامه درسی هنوز در هیچ‌یک از دانشگاه‌های کشور راه‌اندازی نشده اما اقدامات اولیه برای تأسیس این گرایش در دانشگاه تربیت مدرس در جریان است. در ادامه تصویری کلی از این برنامه ارائه می‌شود.

برنامه درسی مصوب

در برنامه درسی گرایش «نویسندگی خلاق» (قابل دسترسی در وبگاه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری با کد ۱۶۵۵۶) پذیرش دانشجوی، علاوه بر آزمون سراسری ورود به مقطع کارشناسی ارشد، که توسط سازمان سنجش آموزش کشور برگزار می‌شود، منوط به قبولی در مرحله مصاحبه (به صورت حضوری و متمرکز در یکی از دانشگاه‌های برگزارکننده دوره) و آزمون عملی سنجش تواناییهای نویسندگی دانشجویان متقاضی شده است. هدف از این گزینش، نه‌تنها سنجش تواناییهای نوشتاری متقاضیان، بلکه ارزیابی انگیزه، آشنایی با ادبیات فارسی و آمادگی ذهنی آنان برای ورود به فضای خلاقانه نویسندگی است. هم‌چنین در این برنامه با توجه به ماهیت عملی دوره و لزوم استفاده از ظرفیتهای استادان دیگر دانشگاه‌ها و گروه‌های آموزشی و نیز لزوم همکاری نویسندگان برجسته برای تدریس واحدهای کارگاهی، تنها دانشگاه‌های گروه یک وزارت علوم قادر به برگزاری این گرایش دانسته شده‌اند. به‌علاوه در دوره سه‌ساله اول پس از تصویب

برنامه، تنها یکی از دانشگاه‌های واجد شرایط می‌تواند این دوره را با همکاری دیگر دانشگاه‌ها برگزار کند.

در این برنامه درسی، هشت واحد درس جبرانی الزامی برای همه دانشجویان، شامل دروس اصول نگارش فارسی، مبانی ادبیات داستانی، جریانها و مکتبهای ادبیات داستانی و خواندن انتقادی پیش‌بینی شده و ۳۲ واحد درسی اصلی نیز به قرار ذیل است:

نوع درس	عنوان درس	نوع درس	جمع واحد مورد نیاز
درسهای پایه	خوانش متون روایی ادبیات کلاسیک فارسی	نظری	۱۲
	خوانش شاهکارهای داستانی معاصر فارسی	نظری	
	خوانش شاهکارهای ادبیات داستانی جهان	نظری	
	ساخت دستوری زبان فارسی	نظری	
	نظریه‌ها و نقد ادبی	نظری	
	پژوهش برای نویسندگی خلاق	نظری	
درسهای اصلی	کارگاه داستان ۱: طراحی داستان	عملی	۱۰
	کارگاه داستان ۲: قالبها و انواع (ژانرها)	عملی	
	کارگاه داستان ۳: ویرایش و بازنویسی داستان	عملی	
	نگارش روایت مستند	نظری - عملی	
	اصول اقتباس	نظری - عملی	
درسهای اختیاری	سمینار کارافرینی در نویسندگی خلاق	نظری	۴
	طراحی پیرنگ داستانی	عملی	
	خلق شخصیت و گفت‌وگونویسی	نظری - عملی	
	نگارش رمان	عملی	
	نگارش داستان کوتاه	عملی	
	طنزنویسی	نظری - عملی	
	زندگینامه‌نویسی	نظری - عملی	
	خوانش برجسته‌ترین روایت‌های مستند در ادبیات فارسی	نظری	
	نظریه‌های هنری در جهان معاصر	نظری	
	بلاغت در نگارش خلاق	نظری	
	نگارش برای رسانه‌های جمعی	نظری	
	نگارش فیلمنامه	عملی	

جدول شماره ۳: برنامه درسی مصوب گرایش نویسندگی خلاق

نویسندگی خلاق در آموزش عالی: چشم‌انداز جهانی و امکان‌سنجی در ایران

هم‌چنین در این برنامه شش واحد برای پایان‌نامه در نظر گرفته شده که شامل بخش پژوهش و بخش خلاق است. بخش پژوهش، زمینه‌های نظری لازم را برای نوشتن اثر ادبی مرتبط در پایان‌نامه فراهم می‌کند. بخش خلاق نیز می‌تواند شامل بخشی از یک رمان (حداقل ۶۰ صفحه) یک مجموعه داستان کوتاه (حداقل شش داستان کوتاه) و یا یک اثر روایی مستند (یا بخشی از آن، حداقل ۶۰ صفحه) باشد.

نقد برنامه

با توجه به آنکه برنامه حاضر هنوز اجرایی نشده است، می‌توان تصور کرد که نقاط قوت و ضعف آن، هم‌چنین چالش‌های اجرایی به صورت دقیق‌تر در ضمن برگزاری دوره آشکار شود. در عین حال، مرور اجمالی این برنامه چند نقطه ضعف را در آن نشان می‌دهد:

۱. **غیاب کامل شعر:** برنامه حاضر تنها به ادبیات داستانی و روایت اختصاص یافته‌است و شعر که بخش مهمی از میراث ادبی فارسی است در آن حضور ندارد.

۲. **غیاب واحدهای مرتبط با خلاقیت:** دروس موجود بیشتر بر فنون نویسندگی متمرکز است و کمبود واحدهایی که به ماهیت خلاقیت و پرورش خلاقیت ذهنی بپردازند در برنامه مشهود است.

۳. **غلبه واحدهای نظری بر عملی:** به‌رغم ماهیت کارگاهی این گرایش، هم‌چنان بیشتر واحدهای درسی، نظری است.

۴. **نبود درس روش تدریس نویسندگی خلاق:** یکی از مسئولیتهایی که دانش‌آموختگان این رشته می‌توانند بر عهده بگیرند، تربیت هنرجویان، هم در فضای دانشگاهی و هم در فضای عمومی است، اما چنین درسی در برنامه پیش‌بینی نشده است.

۵. **تمرکز بر داستان کوتاه، بدون توجه به ژانرها:** برنامه درسی عمدتاً معطوف به داستان کوتاه است و گونه‌های دیگر مثلاً (نمایشنامه‌نویسی، ادبیات کودک و نوجوان، متن رادیویی/پادکست، رمان گرافیکی/کمیک، بازی‌نویسی و ...) در برنامه نیامده یا به صورت دروس دو واحدی اختیاری آمده‌است. درسهای اختیاری مختلف، انعطاف برنامه را بالا می‌برد اما با توجه به این که در دوره

کارشناسی ارشد، تنها چهار واحد اختیاری ارائه می‌شود بسیاری از این درسها عملاً تدریس نخواهد شد.

۶. **عدم توجه به مهارت‌های دیجیتال و رسانه‌های جدید:** با توجه به اهمیت پلتفرم‌های دیجیتال، اپلیکیشن‌های داستانی و تولید محتوا در فضای مجازی، جا دارد که برنامه درسی برای تقویت اشتغال‌پذیری دانش‌آموختگان و رفع نیازهای جامعه، به این رسانه‌ها نیز توجه بیشتری نشان دهد.

برخی از این ضعفها ناشی از الزامات ایجاد گرایش ذیل یک برنامه درسی اصلی است (مانند مورد ۳). چنانچه در برنامه‌های بعدی، «نویسندگی خلاق» به رشته‌ای مستقل تبدیل شود، امکان رفع بسیاری از این نقاط ضعف برای برنامه‌ریزان آموزشی فراهم است. برخی موارد نیز (مثلاً مورد ۴ و ۶) نیازمند پژوهشهای مدوئی است که دانش نظری لازم را برای تدریس به دانشجویان فراهم سازد.

تحلیل مقایسه‌ای برنامه درسی نویسندگی خلاق در ایران با نمونه‌های جهانی

مقایسه برنامه‌های نویسندگی خلاق در دانشگاه‌های امریکا و انگلستان با برنامه مصوب ایران نشان می‌دهد که با وجود تفاوت‌هایی در ساختار آموزشی، سابقه نهادی و شیوه اجرا، شباهتهای قابل توجهی نیز میان این نظامها وجود دارد. در هر سه کشور، نویسندگی خلاق به‌صورت میان‌رشته‌ای و مهارت‌محور تعریف شده است که هدف اصلی آن تربیت نویسندگان حرفه‌ای، تقویت تواناییهای زبانی و روایی و ایجاد بستری برای بیان خلاقانه تجربه‌های فردی و اجتماعی است. در همه برنامه‌ها، کارگاه‌های تخصصی عنصر محوری آموزش است. این ساختار کارگاهی، که در برنامه ایران همه درسهای اصلی این گرایش را شامل می‌شود، نشان‌دهنده درک مشترک از اهمیت تجربه عملی در آموزش نویسندگی است.

در دروس نظری نیز تلاش برای ایجاد پیوند میان آموزش عملی و مبانی نظری و سنت ادبی نقطه اشتراک این برنامه‌هاست. هم‌چنین در هر سه نظام، پایان‌نامه خلاق بخش مهمی از دوره تحصیلی را تشکیل می‌دهد. در ایران نیز این پایان‌نامه شامل بخش پژوهشی و بخش خلاق است که از نظر حجم و ساختار با استانداردهای جهانی همخوانی دارد؛ با این حال، تفاوت‌هایی نیز میان این برنامه‌ها هست که بیشتر از تفاوت در ساختار فرهنگی و نظام آموزشی ناشی می‌شود تا از تفاوت در ماهیت رشته. در

نویسندگی خلاق در آموزش عالی: چشم‌انداز جهانی و امکان‌سنجی در ایران

امریکا و انگلستان، نویسندگی خلاق سابقه‌ای نزدیک به یک قرن دارد و در بسیاری از دانشگاه‌ها به‌عنوان رشته‌ای مستقل با گرایشهای گوناگون و ساختارهای منعطف تدریس می‌شود حال اینکه در ایران، این رشته هنوز در مرحله راه‌اندازی است. این تفاوت در سابقه به تفاوت در تجربه نهادی، منابع آموزشی و تربیت استادان متخصص منجر شده است.

نظام آموزش عالی ایران نیز ساختاری متمرکز و برنامه‌محور دارد که در آن سرفصلهای درسی به‌صورت واحد از سوی وزارت علوم تدوین و تصویب می‌شود. در مقابل، دانشگاه‌های امریکا و انگلستان از استقلال بیشتری در طراحی برنامه‌های آموزشی برخوردارند و می‌توانند تقریباً به صورت مستقل، برنامه درسی خود را تنظیم کنند. بنابراین برنامه درسی در ایران، طبیعتاً انعطاف‌پذیری کمتری دارد.

نکته مهم دیگر، تفاوت در زمینه سنتهای فرهنگی و ادبی است. ادبیات فارسی سنتی دیرینه در روایتگری، شعر و داستان‌نویسی دارد و آثار کلاسیک فارسی از نظر ساختار، تخیل و زبان، ظرفیتهای عظیمی برای آموزش نویسندگی خلاق فراهم می‌کند. برنامه‌های غربی بیشتر بر ادبیات مدرن و تجربه زیسته فردی تمرکز دارد؛ اما نظام دانشگاهی ایران می‌تواند با بهره‌گیری از میراث ادبی فارسی، رویکردی فرهنگی-تاریخی به نویسندگی خلاق ارائه کند. این ظرفیت فرهنگی، می‌تواند به تدوین منابع مفید بومی و شکل‌گیری هویت مستقل این رشته در ایران کمک کند.

در مجموع، مقایسه برنامه‌های نویسندگی خلاق در ایران، امریکا و انگلستان نشان می‌دهد که با وجود تفاوتی در ساختار اجرایی و سابقه نهادی، اصول آموزشی، اهداف تربیتی، و عناصر محتوایی این رشته در همه نظامها مشترک است. این شباهتها نشان می‌دهد گامهای مناسبی برای اقتباس الگوهای موفق جهانی و بومی‌سازی آنها در ایران برداشته شده‌است و در سیاستگذاری و اجرای این برنامه درسی هم باید به ظرفیتهای فرهنگی ادبیات فارسی و نیازهای خاص جامعه ادبی ایران توجه شود.

امکان‌سنجی، موانع و پیشنهادها

با توجه به تصویب برنامه درسی نویسندگی خلاق در مقطع کارشناسی ارشد توسط شورای گسترش آموزش عالی، اکنون می‌توان به‌طور جدی به امکان‌سنجی راه‌اندازی این گرایش ذیل رشته زبان و ادبیات فارسی پرداخت. نخستین گام در این مسیر،

بررسی ظرفیتهای علمی، فرهنگی و نهادی موجود در کشور است. از دید علمی، ایران از دیرباز سستی غنی در تولید آثار ادبی داشته است و در حال حاضر نیز شمار قابل توجهی از نویسندگان، منتقدان و استادان ادبیات در دانشگاهها و نهادهای فرهنگی فعالیت می کنند که می توانند در طراحی و اجرای این رشته نقش مؤثری ایفا کنند. هم چنین، وجود رشته های نمایشنامه نویسی، فیلمنامه نویسی و روزنامه نگاری در برخی دانشگاهها نشان می دهد که زیرساختهای اولیه برای آموزش عملی نوشتن تا حدی فراهم است. در برنامه درسی کارشناسی زبان و ادبیات فارسی نیز دو درس اختیاری کارگاه شعر و کارگاه داستان نویسی (هر کدام یک واحد/ عملی) وجود دارد.

از دید فرهنگی، جامعه ایران در دهه های اخیر شاهد رشد چشمگیر علاقه مندان به نویسندگی بوده است. گسترش کارگاه های آزاد، انتشار کتابهای راهنمای نویسندگی و حضور پررنگ نویسندگان در فضای مجازی، همگی نشان دهنده وجود تقاضای گسترده برای آموزش نوشتن است. این علاقه مندی نه تنها در میان دانشجویان رشته های ادبیات، بلکه در میان مخاطبان عمومی نیز دیده می شود و با در نظر داشتن جهت گیری نیازمحور و جامعه محور آموزش عالی، می تواند پشتوانه اجتماعی مناسبی برای راه اندازی این رشته در دانشگاهها باشد.

در سطح نهادی، برخی دانشگاههای معتبر کشور از نظر امکانات آموزشی، فضای کارگاهی و توان جذب استادان متخصص، ظرفیت لازم را برای اجرای این رشته دارند. بویژه دانشگاههایی که در گروه یک وزارت علوم قرار دارند، می توانند با بهره گیری از نویسندگان برجسته و استادان مجرب، واحدهای عملی و نظری این رشته را به صورت مؤثر ارائه کنند؛ با این حال، اجرای موفق این برنامه نیازمند همکاری نزدیک میان دانشگاهها، وزارت علوم و نهادهای فرهنگی مانند وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی است؛ همکاری ای که بتواند هم در تأمین منابع انسانی و مالی و هم در اعتباربخشی به این رشته در فضای عمومی مؤثر باشد.

با وجود این ظرفیتهای، موانع اجرایی متعددی نیز هست که باید بدقت بررسی شود. نخستین مانع، نبود تجربه دانشگاهی در آموزش عملی نویسندگی است. علی رغم وجود تجربه های پراکنده، غالب استادان گروه های زبان و ادبیات فارسی، ادبیات شناس و منتقد ادبی هستند و در زمینه آموزش تولید متن خلاق، دانش یا تجربه کافی ندارند. این مسئله می تواند در کیفیت اجرای واحدهای کارگاهی تأثیر منفی بگذارد مگر اینکه از

نویسندگان حرفه‌ای خارج از فضای دانشگاهی نیز برای تدریس استفاده شود. مانع دیگر، مقاومت احتمالی در برابر ورود رشته‌ای جدید با ماهیت خلاقانه و غیرسنتی به فضای دانشگاهی است. بویژه در رشته‌ای مانند زبان و ادبیات فارسی که ساختار درسی آن سالهاست بر محور مطالعات تاریخی و متنی بنا شده است. هم‌چنین، نبود منابع آموزشی بومی و تخصصی در حوزه نویسندگی خلاق و اتکای بیش از حد به ترجمه‌های خارجی، می‌تواند در بلندمدت مانع شکل‌گیری هویت مستقل این رشته در ایران شود.

برای غلبه بر این موانع، چند راهکار پیشنهادی قابل طرح است:

۱. هم‌چنانکه در برنامه پیش‌بینی شده است، اجرای آزمایشی این رشته در یکی از دانشگاه‌های گروه یک با نظارت دقیق و ارزیابی مستمر، می‌تواند الگویی برای دیگر دانشگاه‌ها باشد. این اجرای آزمایشی باید با در نظر گرفتن ظرفیتهای علمی، فرهنگی و اجرایی موجود و نیز با بهره‌گیری از تجربه‌های موفق جهانی به‌گونه‌ای صورت گیرد که هم امکان ارزیابی دقیق فراهم شود و هم زمینه گسترش تدریجی آن در دیگر دانشگاه‌ها فراهم شود. در صورت موفقیت این اجرای آزمایشی، می‌توان برنامه توسعه تدریجی رشته را در دیگر دانشگاه‌های گروه یک و سپس گروه‌های دیگر طراحی کرد.

۲. ایجاد شبکه‌ای از استادان توانمند برای آموزش این رشته از طریق همکاری بین دانشگاهی و نیز همکاری دانشگاه و فضای ادبی خارج از دانشگاه ضروری است. پدید آمدن این شبکه ارتباطی به نقش‌آفرینی مؤثرتر گروه‌های زبان و ادبیات فارسی در ادبیات معاصر منجر خواهد شد.

۳. تدوین منابع آموزشی بومی با مشارکت نویسندگان و منتقدان ایرانی و بر اساس پژوهشهای گسترده‌ای که در زمینه بلاغت ادب فارسی و نیز سنتهای داستان‌نویسی ایرانی انجام گرفته‌است، می‌تواند به تقویت محتوای درسی و شکل‌گیری ادبیات تخصصی این رشته کمک کند.

۴. برگزاری نشست‌ها و همایشهای علمی در حوزه نویسندگی خلاق و ایجاد انجمنهای تخصصی در این زمینه، می‌تواند به ارتقای جایگاه علمی و فرهنگی این رشته در فضای دانشگاهی کمک کند.

۵. توجه به پیوند میان دانشگاه و فضای عمومی از طریق انتشار آثار دانشجویان،

همکاری با ناشران و ارتباط با رسانه‌ها می‌تواند به تحقق هدف اصلی این رشته یعنی تربیت نویسندگانی خلاق و اثرگذار در جامعه یاری رساند. واحدهای کارگاهی باید با حضور نویسندگان فعال و صاحب‌اثر برگزار شود؛ افرادی که نه تنها تجربه نوشتن دارند، بلکه توانایی انتقال این تجربه را به دانشجویان نیز دارا هستند. در کنار آن، استادان دانشگاهی می‌توانند دروس نظری مانند نقد ادبی، نظریه‌های روایت و خوانش متون کلاسیک را تدریس کنند. این ترکیب، هم به حفظ استانداردهای علمی کمک می‌کند و هم فضای عملی و خلاقانه لازم را فراهم می‌سازد. برای ارزیابی اثربخشی اجرای آزمایشی، لازم است در پایان هر سال تحصیلی، گزارشهایی از عملکرد دانشجویان، کیفیت تدریس و میزان رضایت استادان و دانشجویان تهیه شود. همچنین، انتشار آثار برگزیده دانشجویان، برگزاری نشستهای ادبی و تعامل با ناشران می‌تواند به تقویت پیوند میان دانشگاه و فضای عمومی کمک کند.

در نهایت اگر اجرای آزمایشی رشته نویسندگی خلاق با دقت، انعطاف، و حمایت نهادی همراه باشد، می‌تواند نقطه آغاز تحولی مهم در آموزش ادبیات در ایران باشد؛ تحولی که نه تنها به تربیت نویسندگان حرفه‌ای منجر می‌شود، بلکه جایگاه ادبیات را در زندگی فرهنگی جامعه ارتقا می‌بخشد.

نتیجه‌گیری

رشته نویسندگی خلاق به‌عنوان یکی از شاخه‌های نوین آموزش هنر و ادبیات در دهه‌های اخیر جایگاه تثبیت‌شده‌ای در نظامهای آموزش عالی جهان یافته است. تجربه کشورهای مانند آمریکا و بریتانیا و استرالیا نشان می‌دهد که آموزش دانشگاهی نویسندگی خلاق، نه تنها در تربیت نویسندگان حرفه‌ای موفق بوده، بلکه توانسته است نقش ادبیات را در جامعه تقویت کند؛ پیوند میان دانشگاه و جامعه را گسترش دهد و به ارتقای مهارت‌های ارتباطی و تفکر انتقادی در میان دانشجویان کمک کند. این رشته با تأکید بر تجربه عملی نوشتن، کارگاه‌های خلاق و تعامل میان نویسندگان و منتقد، الگویی آموزشی ارائه می‌کند که با ساختار سنتی آموزش ادبیات تفاوت دارد و می‌تواند مکملی مؤثر برای آن باشد.

در این مقاله، پس از بررسی چستی و سابقه تاریخی رشته نویسندگی خلاق در ایالات متحده و انگلستان، ساختار برنامه درسی این رشته در برخی از دانشگاه‌های برتر این کشورها تحلیل، و با برنامه درسی کارشناسی ارشد نویسندگی خلاق در ایران (مصوب در سال ۱۴۰۰ توسط شورای گسترش آموزش عالی) مقایسه شد. این مقایسه شباهتهای بنیادین این برنامه‌ها را از حیث ساختار و روش نشان می‌دهد؛ اما تمایزهای موجود را هم ناشی از تفاوت‌های تاریخی، فرهنگی و نهادی می‌داند.

این پژوهش نشان می‌دهد توفیق نویسندگی خلاق در ایران به بهره‌گیری از تجربه‌های جهانی و نیز توجه به ویژگیهای فرهنگی، زبانی و نهادی کشور نیاز دارد؛ به‌عنوان مثال، توجه به میراث گرانقدر ادبی فارسی در حوزه شعر و نثر، سنت‌های روایی ایرانی و ارزشهای فرهنگی مردم ایران می‌تواند در جهتگیری کلی این رشته و شیوه تدریس آن مؤثر باشد. علاوه بر این، باید از ظرفیتهای علمی دانشگاه در کنار توان فرهنگی جامعه ادبی و همکاری نویسندگان پیشرو و صاحب‌سبک استفاده شود و برای رفع موانع اجرایی مانند کمبود تجربه آموزشی در حوزه تولید متن، مقاومت در برابر تغییر ساختارهای سنتی و نبود منابع بومی تخصصی برنامه‌ریزی دقیق و حمایت نهادی انجام گیرد.

سرانجام اگر نویسندگی خلاق با رویکردی فرهنگی، علمی و ساختمند در دانشگاه‌های ایران راه‌اندازی شود، می‌تواند به تربیت نسل جدیدی از نویسندگان خلاق، منتقدان آگاه و هنرمندان متعهد منجر شود؛ نسلی که نه تنها در تولید آثار ادبی نقش‌آفرین خواهد بود، بلکه در ارتقای گفت‌وگوی فرهنگی، تقویت سرمایه نمادین جامعه و بازآفرینی تجربه زیسته ایرانیان نیز سهمی مؤثر خواهد داشت. این رشته در پیوند با سنت‌های ادبی فارسی و در تعامل با تحولات جهانی، می‌تواند به یکی از ستونهای اصلی آموزش هنر و ادبیات در ایران تبدیل شود.

پی‌نوشت

1. The Art of Fiction: Critical Prefaces
2. The Craft of Fiction
3. Aspects of The Novel

۴. این کتاب را ابراهیم یونسی با عنوان جنبه‌های رمان در سال ۱۳۵۲ به فارسی ترجمه کرده است.

5. creative writing
6. Iowa University

7. Master of Arts

8. Master of Fine Arts

۹. مهارتهایی نظیر زبان‌ورزی، فرم و ساختار، بلاغت و صنایع بیانی، فرایند ویرایش ادبی، شناخت ژانرها و گونه‌های ادبی و...

10. Modern Language Association of America

11. University of Iowa

12. Edwin Piper

13. Iowa Writer's Workshop

14. Flannery O'Connor

15. John Gardner

16. Raymond Carver

17. East Anglia

18. Malcolm Bradbury

۱۹. Associated Writing Programs که بعدها تبدیل شد به Association of Writers

and Writing Programs

20. National Association of Writers in Education

21. <https://writersworkshop.uiowa.edu/graduate>

فهرست دروس:

<https://catalog.registrar.uiowa.edu/liberal-arts-sciences/creative-writing-iowa-writers-workshop/#coursestext>

21. <https://lsa.umich.edu/writers/program-overview/writing-workshops-and-coursework.html>

22. <https://bulletins.nyu.edu/graduate/arts-science/programs/creative-writing-mfa/#curriculumtext>

23. <https://literaryarts.brown.edu/graduate>

24. <https://michener.utexas.edu/our-mfa/>

25. https://www.uea.ac.uk/course/postgraduate/ma-creative-writing-prose-fiction#course_overview

26. <https://www.ox.ac.uk/admissions/graduate/courses/mst-creative-writing>

27. <https://www.pace.cam.ac.uk/courses/mst-creative-writing>

28. craft consciousness

فهرست منابع

سیدان، الهام؛ (۱۳۹۹) «رویکردی انتقادی به سرفصل‌های مربوط به نگارش و ویرایش در

برنامه درسی دوره کارشناسی زبان و ادبیات فارسی»؛ *پژوهش‌نامه انتقادی متون و*

برنامه‌های علوم انسانی، سل ۲۰، ش ۴، ص ۲۸۹-۳۱۵.

جعفری کمانگر، فاطمه؛ (۱۴۰۱) «نگاه انتقادی به سرفصل درس نگارش خلاق دانشگاه

فرهنگیان»؛ *پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*، س ۲۲، ش ۳، ص

۱۵۱-۱۶۹.

نویسندگی خلاق در آموزش عالی: چشم‌انداز جهانی و امکان‌سنجی در ایران

حوریزاد، نرگس و حسنوند، محمد کاظم؛ (۱۳۹۸) «بررسی تأثیر آموزش روش‌های خلاقیت در درس کارگاه نقاشی (پیکره مطالعاتی: دانشجویان کارشناسی رشته نقاشی دانشگاه الزهراء(س))» مبانی نظری هنرهای تجسمی.

فتوحی، محمود؛ (۱۳۹۶) *درآمدی بر ادبیات‌شناسی*؛ تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

فروزانفر، بدیع الزمان؛ (۱۳۲۷) «*وظیفه دانشکده ادبیات تبریز*»؛ در مجموعه مقالات و اشعار استاد فروزانفر، به کوشش عنایت‌الله مجیدی، تهران: دهخدا.

محبتی، مهدی؛ (۱۳۹۲) *نقد ادبی در ادبیات کلاسیک فارسی*؛ تهران: سخن.

AWP (Association of Writers & Writing Programs). (2025a) "2024 annual report". Retrieved from <https://www.awpwriter.org/common/Uploaded%20files/About%20AWP/2024AnnualReport.pdf>

AWP (Association of Writers & Writing Programs). (2025b) "Strategic Plan 2019-2024". Retrieved from: https://www.awpwriter.org/common/Uploaded%20files/About%20AWP/AWP_StrategicPlan.pdf

Blau Duplessis, Rachel and Jena Osman (2012) 'Creative Writing and Creative Reading in the Poetry Workshop' in Teaching Creative Writing, edited by: Heather Beck, Palgrave macmillan.

Dawson, Paul (2005) *Creative Writing and the New Humanities*, London: Routledge.

Fenza, D. (2008). "Afterword" In G. Harper & J. Kroll (Eds.), *Creative writing studies: Practice, research and pedagogy* (pp. 165-168). Multilingual Matters.

Harper, G., & Kroll, J. (2008). Creative writing in the university. In G. Harper & J. Kroll (Eds.), *Creative writing studies: Practice, research and pedagogy* (pp. 1-9). Multilingual Matters.

Harper, Graeme (2012) 'A Short History of Creative Writing in British Universities' in Teaching Creative Writing, edited by: Heather Beck, Palgrave macmillan.

Henry, DeWitt (2012) 'A Short History of Creative Writing in America' in Teaching Creative Writing, edited by: Heather Beck, Palgrave macmillan.

Kealey, T. (2008). *The Creative Writing MFA handbook: A guide for prospective graduate students*. Second edition, Continuum.

McGurl, M. (2009). *The program era: Postwar fiction and the rise of creative writing*. Harvard University Press.

Miller, A. L. (2022). Does creative coursework predict educational, career, and community engagement outcomes for arts

-
- alumni? *Creativity Research Journal*, 35(2), 196–210.
<https://doi.org/10.1080/10400419.2022.2132751>
- Myers, David G. (2012) 'On The Reform of Creative Writing' in *Teaching Creative Writing*, edited by: Heather Beck, Palgrave macmillan.
- Ristow, B. (2022). *Craft consciousness and artistic practice in creative writing*. Bloomsbury Publishing.
- Taylor Suchy, S. (2023). "Creative Writing in Higher Education: A Literature Review of the Marketplace Relationship". In *Higher Education - Reflections from the Field - Volume 2*, edited by: Lee Waller and Sharon Kay Waller IntechOpen.
- Vandenberg, Peter. "Integrated Writing Programmes in American Universities: Whither Creative Writing?" *New Writing: The International Journal for the Practice and Theory of Creative Writing*, vol. 1, no. 1, 2004, pp. 1–8.
- Vanderslice, S. (2008). Sleeping with Proust vs. tinkering under the bonnet: The origins and consequences of the American and British approaches to creative writing in higher education. In G. Harper & J. Kroll (Eds.), *Creative writing studies: Practice, research and pedagogy* (pp. 66–74). Multilingual Matters.
- Vanderslice, S. (2024). *Teaching creative writing: The essential guide*. Bloomsbury Academic.
- Wandor, Micheline (2012) 'The Creative Writing Workshop: a Survival Kit' in *Teaching Creative Writing*, edited by: Heather Beck, Palgrave macmillan.

